

Megtorlás a hétköznapokban

/A bünbakképzés mechanizmusáról./

1952 és 1954 között Magyarországon 15 ezer embert ítéltek el a "tervgazdálkodás elleni bűncselekmény" egy sajátos típusa miatt. Az elkövetők munkahelyeiket "önkényes kilépéssel" hagyták ott, igazolatlanul hiányoztak, vagy - ritkábbankéntek a munkából. Büntetésük javító-nevelő munka volt - amit a kilépéssel elhagyott munkahelyen kellett letölteni -, és a fizetés /átlagos/ 16 %-os csökkentése. Mellékbüntetésként mindehhez néha a közügyektől való eltiltás is járult.

Bár jogilag nem, ténylegesen a "hétköznapi koncepciós perek" itt említett csoportjához kell sorolnunk azokat a bűncselekményeket is, melyek egy másik jogszabályi hivatkozás alapján keletkeztek. Ezekben az esetekben a minősítés közokirathamisítás, vagy sikkasztás volt. Valójában az elkövetők a munkakönyvüket a tiltott módon történt munkahelyváltoztatás miatt hamisították meg, illetve a tiltott módon elkövetett kilépéskor nem fizették vissza a toborzási díjat. Ítéletük mindkét esetben szabadságvesztés büntetés volt.

E rövid írásban kísérletet teszek arra, hogy a hétköznapok megtorló perei egy fajtájának társadalomtörténeti, szociológiai hátterét felvázoljam. Írásom alapja az a kutatás, amit az MTA Szociológiai Kutató Intézetben /részben a SOROS bizottságotámogatásával/ végeztem, s amelynek során 1000 ítéletet dolgoztam fel a mai szociológiai módszertan segítségé-

vel. A pontosabb elemzés miatt a témát leszűkitem az önkényes kilépésekre, és az igazolatlan hiányzásokra.

1.,Egy bűncselekmény előélete

Az önkényes kilépések és az igazolatlan hiányzások elkövetőit már az ötvenes években is mint a munkafegyelem megsértőit emlegették. Így érthető, hogy az 1952. január 1-vel induló kampány "fedőneve" is a munkafegyelem megerősítése volt. 1950 során a munkafegyelem megerősítésének feladata még a társadalmi szervek feladata, azaz a szakszervezet aggitatív kampánya folyt majd egész évben. 1950 októberében a Népgazdasági Tanácsban értekezletet tartottak. A résztvevők között ott volt a Belügyminisztérium, a Munkaerőtartalékok Hivatala, az Igazságügyminisztérium, a Pártközpont, stb. Ezen az értekezleten elhatározták: "Az üzemekbe az ügyészség a minisztériummal fog kimenni és ott kiválogatja azokat, akik meg lesznek büntetve. Az első ítéleteket januárban egy sor ítélet követi A bírósági büntetések zöme javító, nevelő munkára való büntetés lesz, ugyanannál a vállalatnál, ahonnan önként kilépett, 10-25 %-os illetménycsökkentéssel ... "

Igy is lett. Hangsúlyozni szeretnénk a dolgozói magatartások - késés, igazolatlan hiányzás, önkényes kilépés - megbüntetésére semmilyen jogszabály nem adott lehetőséget. Sőt. A hivatkozott jogszabály - amelynek alapján a népgazdasági terv megsértését állapították meg - kifejezetten megkövetelte a célzatot - tehát sokkal erősebb elkövetői motivációt mint a pusztá szándékosság - és a "materiális /mérheti anya-

gi/ kárt. Az elítéltek tetteiben sem a motivációk, sem a károk nem mutathatóak ki, ezt a minta egyetlen egy ítélete nem állapította meg.

A kampány során született ítéletek jogi alapjait a Legfelsőbb Biróság 1952. január 4.-én közzétett ítéletei szolgáltatták. Ennek során kétségtelen birói jogalkotás történt, hiszen a biróság indoklásában kimondta a jogszabály alkalmazását az önkényesen kilépők és az igazolatlan hiányzók magatartására.

A jogalkalmazás mechanizmusa során a vállalatok, üzemek tényleges büntetőhatalmi jogkört kaptak. Ugyanis a kialakuló gyakorlat szerint első menetben a vállalat válogatott a szó-bajhető elkövetők között, majd a vállalat felettes központja - ugyancsak egy szelekcióval egybekötve - megtette a feljelentést az ügyészségen. A vállalati kiválasztást felsőszintű jogszabályok rendezték. Ezek kimondták: ajánlatos a feljelentés "a sorozatosan ismétlődő /notorius/ igazolatlan mulasztás, és az ismételt vagy más súlyos mulasztással, fegyelemsértéssel párosuló önkényes kilépés esetében."

2., A szociológiai háttér

Valójában mit is tettek ezek az emberek? Az ítéletek elemzése során a következő tényleges - és nem jogilag értékelt - magatartásokra bukkantunk: Vezet a család egészségi ellátásának kényszere. Vagy a saját, vagy a család valamely tagjának gondozása miatt maradt távol a dolgozó munkájától. Második helyen a földművelés - e korban ugyancsak jogszabállyal előirt - kényszere áll. Ezután következtek a munkahely, munkafel-

tételek miatti távolmaradások, kilépések. És csak ezután jön a sorban a keresettel való elégedetlenség, vagy az anyagi motiváció hatására történő kilépés.

Átfogóan megállapítható, a magatartások olyan társadalmi feltételek hiányából vagy működéséből fakadtak, melyek a korabeli iparosítás kényszerű, torz, társadalmilag sajátos jellegével állnak kapcsolatban.

Kitűnik mindez az elitéltek társadalmi hátterének vizsgálatából is. Az elitéltek születési és lakhelye főleg a falvakban volt. A község településkategória a minta 67 %-a. E perekben főként a nem-nagyvárosi munkások büntetése történt meg. A bíróságok elé került dolgozók átlagkeresete 810 R. Ez 128 R-al maradt alatta a később kiszámított ipari átlagbérnél, és 240 R-al a korabeli statisztikák alapján számított ipari munkásbérnél. Az egy főre eső jövedelem azonban mindössze 200 R, mivel az elkövetők háztartásának eltartott száma magas volt.
/Korra, nemre tekintet nélkül./

A bíróságok előtt állt dolgozók szakképzettsége alacsony. 86 %-ának nem volt szakképzettsége. A szakképzetlenség és a vagyontalanság halmozódik, az elitéltek 84 %-ának semmilyen vagyona /tehát még házingatlana/ sincs.

Az elitéltek a vidéki vagyontalan és szakképzetlen, s az iparba főleg 1949-50 között álló munkások közül kerültek ki.

E munkások magatartása - mivel fiatal átlagéletkorról van szó /29 év/ - nem egyszer arra irányult, hogy a természetes munkaerőpiaci mobilitásukat fenntartsák. Nem egy az elitélés időpontjában már három munkahellyel rendelkezett, s a

munkahelyek sorrendjében növekvő átlagkeresetekkel. Minden jel arra mutat, hogy a jogi retorziók a munkaerő munkaerőpiaci mobilitását akarták megakadályozni. E célt az ítéletek kettős értelemben szolgálták. Egyfelől akit megbüntettek, azt visszakényszerítették az elhagyott vállalathoz. Másfelől ítélete, példája negatív példaként lebeghetett a vállalat, üzem többi dolgozójának szeme előtt.

A kilépések és igazolatlan hiányzások főleg a szocialista beruházások munkahelyén irritálták a vezetést. Az esetek 50 %-a e beruházások területére esett. Valószínű nem általában a munkafegyelem megerősítése, hanem a politikailag elhatározott beruházások védelme motiválta a jogszolgáltatást.

2., Mi történt azóta?

1954-ben a Legfelsőbb Biróság a büntetőjog alkalmazását leállította. Nem lehetett azonban - még 1985-ben sem lehetett - leállítani azt a vezetői szemléletet, amely az ügyek háttérében megtalálható. E szerint a dolgozói érdekek és motivációk érvényesülése, az intézményes érdekképviselő kiépítése és működtetése helyett a felső vezetés által vallott normák követésére kell "ösztönözni" a dolgozókat. E felfogás szerint ezen ösztönzés leghatékonyabb eszköze a büntetés, a megtorlás, a jogi szankció.

Már az elítéltek mobilitásának adataiból is valószínűsíthető volt, hogy itt egy társadalmi és munkahelyi periférián létező csoport "megfegyveléséről" van szó. 1986-ban lehetsé-

günk nyílt interjúkat készíteni volt elítéltekkel.

Összefoglalva ezeket az interjúkat csak annyit állapíthatunk meg, ha nem is büntetik őket ma már, sorsuk és létük nyomora az évek alatt mit sem változott. Sokan már nem élnek, az idő és a betegségek csapásai soraikat megtizedelték. Csoportjuk társadalmi felemelkedése a gyerekeik sorsában, de reménykeltően csak az unokák pályájában tapasztalható.

Büntetésük - jogi helyzetük és tényleges viszonyaik - már régen elvesztette súlyát, elévült, megszűnt. Társadalmi helyzetüket sem maga a büntetés alakította ki, bár ebben akkor, abban az időben a munkaerőpiaci mobilitás megakadályozásával kétségtelen közrejátszott. Perük és ítéletük jogszerűségére azonban semmilyen magyarázat nem alkalmazható, semmilyen értelmezés nem tudja azt elfogadhatóvá tenni. Nemcsak arról van szó, hogy a hatalom még a maga által hozott megtorló rendszabályokon is átlépett, hogy a szegénynek és a megaláztatásnak tette ki ezeket az embereket, hanem arról is, hogy a tisztulójogi normák világa 1989-ben ezt a történelmi hagyatékot is ki kell, hogy vesse magából. Ezért ha személyesen nem is kivitelezhető a rehabilitáció, erkölcsileg, politikailag mindenkit, aki e pereknek áldozata volt büntetlennek kell kimondani.

dr. Gyekiczky Tamás

A n.-i járásbíróságtól.
B.III. 21.895/1952-2.szám.

A N é p k ö z t á r s a s á g n e v é b e n !

A n.-i járásbíróság a N-ben 1952. évi december 3. napján megtartott nyilvános tárgyalás alapján meghozta a következő

í t é l e t e t :

S. Ferencz terhelt, aki 1952. évi december hó 3. napja óta előzetes letartóztatásban van, s aki G. községben 1927. évi november hó 27. napján született g.-i lakos, magyar állampolgár, nőtlen, büntetlen, vagyontalan, jelenleg fm. azelőtt gépl. segéd foglalkozású, atyja Ferencz, anyja B. Ilona, havi keresete kb. 700 Ft.

b ú n ö s

munkafegyelem megsértésével elkövetett büntetttben.

A járásbíróság ezért:

S. Ferencz terheltet 4 (négy) hónapi javító-nevelő munkára kötelezi. Munkahelyéül a B.-i Gépgyár m.-i munkahelyét jelöli ki, ahol a munkavezető kijelölése szerint korábbi munkakörének megfelelő munkát köteles végezni. Munkájáért 15 (tizenöt) %-kal csökkentett munkadíjban részesül.

Ha a terhelt kötelezettségének igazolatlanul nem tenne eleget vagy a munkafegyelmet súlyosan sértő magatartást tanúsítana, a javító-nevelő munka még hátralévő tartamának megfelelő börtönbüntetést kell rajta végrehajtani.

A terhelt köteles a netalán eddig felmerült, valamint az ezután felmerülő bűnügyi költséget az államkincstárnak megtéríteni. Járásbíróság elrendeli a terhelt azonnali szabadlábra helyezését és a jogerős ítéletnek a n.-i államügyész-séggel való közzétételét.

I n d o k l á s :

Járásbíróság a terhelt beismerése és a sértett vállalat feljelentésének az adatai alapján az alábbi tényállást állapította meg:

A terhelt, aki 3 hold juttatott földdel rendelkező földműves szülők gyermeke, géplakatos segéd foglalkozású. Vagyontalan, büntetlen. Az 1951. évi május 17-én határozatlan időre, mint géplakatos munkába állott M.-n a B. Gépgyárban itt dolgozott 1952. szeptember 1-ig. Ezen idő alatt két alkalommal 1952. június 2-án és július 7-én munkahelyéről indokolatlanul távol maradt, szeptember 1. napjával pedig önkényesen eltávozott, s azóta nem tért vissza.

A terhelt azzal védekezett, hogy szüleinek az eltartásához hozzá kell járulnia, és ezért lakásához közelebbi munkahelyre szeretett volna jönni. Ezt bejelentette, s erre figyelemmel, szabályszerűen felmondott. Felmondását azonban nem vették tudomásul. Ez a védekezés nem helytálló, mert ezek a szempontok munkába történt elhelyezkedésénél is megvoltak, s akkor kellett volna ezekkel számolnia.

Az önkényes kilépés és az igazolatlan mulasztás bármely intézmény dolgozója követi is azt el, veszélyezteti a népgazdasági terv vagy legalábbis valamely részletterv megvalósítását, sérti a szocialista építés érdekeit és támadja népgazdaságunk gazdasági rendjét. Terhelt önkényes kilépésével szembehelyezkedett szocialista építésünk gazdasági rendjével.

Kártevő célzat azonban terhelt részéről észlelhető nem volt, ezért cselekménye az 1950. 4.tvr. 4.§-a 1.bekezdésében meghatározott munkafegyelem megsértésével elkövetett bűntett alkotó elemeit valósítja meg.

Figyelemmel azonban terhelt összes körülményeire és arra, hogy még a kispolgári csökevények hatása alatt van, és hogy részéről rendszer ellenes magatartás tapasztalható nem volt, vele szemben szabadságelvonás nélkül olyan ítélet volt hozandó, ami alkalmas arra, hogy a terhelt és a többi hasonló dolgozót is a munkafegyelem megtartására és a szocialista öntudatra ránevelje. Éppen ezért a bíróság az államügyészség indítványának megfelelően erre a Btá. 48.§ szerint javító-nevelő munkára való kötelezést találta alkalmasnak.

Az ítéletnek a bűnügyi költségekre vonatkozó rendelkezése a Bp.244.§-a 1. bekezdésén alapul.

A terheltet a bíróság a Bp.103.§-a 2.bek. alapján azonnali hatállyal szabadlábra helyezte, mert vele szemben szabadságelvonásnak nem tekinthető javító-nevelő munkára való kötelezést rendelt el, ezért fogvatartásának korábbi indokai megszűntek.

Mivel a letartóztatás ideje csak pár óráig tartott, s a terhelt ezen időt is a tárgyalóteremben töltötte, ennek az esetleges börtönbüntetésbe való beszámítását a bíróság mellőzte.

Ez az ítélet jogerős és végrehajtható.

N., 1952. évi december hó 3. napján.

Dr.V.S. s.k. jbíró.

B.J. s.k. ülnök, K.F.-né s.k. ülnök

A kiadmány hitelül:

K sk.
kiadó

Az ítéletet hozó bíróság megyei elhelyezkedése

M e g y e	fő	%
Budapest	119	12
Baranya	143	15
Békés	10	1
BAZ	36	4
Bács-Kiskun	48	5
Csongrád	3	-
Fejér	1	-
Győr-Sopron	48	5
Hajdú-Bihar	87	9
Heves	2	-
Nógrád	171	18
Pest	71	7
Somogy	25	3
Szabolcs-Szatmár	64	7
Szolnok	1	-
Tolna	51	5
Vas	3	-
Veszprém	64	7
Zala	4	-
Nincs adat	6	-
Σ	957	100

Az ítélet főbüntetésének neve

	Eset	%
Végrehajtható szabadságvesztés	120	13
Felfüggesztett szabadságvesztés	78	8
Javító-nevelő munka	702	73
Pénzfőbüntetés	28	3
Bírói megrovás	10	1
Próbára bocsátás	5	-
Nincs adat	14	2
Összesen	957	100